

**Образ будинку як означник долі у творах В. Шевчука "Привид мертвого дому" та В. Винниченка "Історія Якимового будинку"/
Тетяна Павлінчук// Волинь-Житомирщина. – 2004. – Випуск 12. – С.
93-97**

**ОБРАЗ БУДИНКУ ЯК ОЗНАЧНИК ДОЛІ У ТВОРАХ В.
ШЕВЧУКА "ПРИВИД МЕРТВОГО ДОМУ" ТА В. ВИННИЧЕНКА
"ІСТОРІЯ ЯКИМОВОГО БУДИНКУ"**

Екзистенційна проблема пошуку себе у великому світі вимагає опертя на щось міцне, надійне, те, що стане фундаментом для побудови власного життя, вихідним пунктом у життєвих пошуках.

Таким пунктом, звідки починаються всі дороги, у творах В. Шевчука „Привид мертвого дому” та В. Винниченка „Історія Якимового будинку” стає будинок, причому він набуває не просто рис нерухомої будівлі, а живої істоти, якій властиві примхи, прагнення помсти і можливість вирішувати долю усіх, причетних до нього, рис, що здатні впливати на свідомість, керувати вчинками людини. І не важливо, чим є той будинок,— житлом, як у В. Шевчука, чи ідеєю щастя, яка вибудовується поступово шляхом експериментів, як у В. Винниченка, але в обох випадках будинок стає означником внутрішньої суті людини, символом її фатальної долі, атмосферою, в якій тривають усі життєві процеси.

В обох авторів образ будинку виходить за межі бездіяльної речі, а отже, здобуває право впливати на тих, хто перебуває в його стінах. З одного боку це підтверджує неминучість і непередбачуваність будь-яких життєвих ситуацій, з іншого — свідчить про необхідність людини керувати своїми вчинками.

Внутрішній смисл існування будинку тотожний існуванню навколишнього світу. У свідомість оповідача цей світ входить через усвідомлення, рефлексію. Дім сам стає творцем після власного створення — чи то творіння фантазії, чи результату пізнання. Він — одна з можливостей існування життя, долі, які лежать поза сферою свідомості оповідача, але спроба осмислити, пізнати й відчутти їх стає можливістю взаємодії дійсності і свідомості, стає внутрішнім світом героя.

Будинок виявляється сильнішою за людину істотою, хоча мусимо визнати однаковий кінець людини і будинку: люди *„приречені фактом свого народження, як і будинки — фактом свого зведення”* [б: 172].

Наратор повісті „Привид мертвого дому” намагається знайти причини доленосної трагедії усіх мешканців будинку і, вже будучи в поважному

віці, зізнається: „... той дім ходить за мною, як міражна почвара; дім – жива істота, ступає на ногах, узутих у чоботи, і я ніби прив’язаний у якийсь негаданий спосіб до нього...”[6: 132].

Якщо вважати, що будинок, у якому минуло дитинство оповідача, був мертвим спочатку (а саме так характеризує його наратор), то всі події, що сталися в ньому, – логічні. Разом із тим сам будинок невідривно пов’язаний із життям, є його метафоричним втіленням – він причетний до народження і смерті, дорослішання, набуття життєвої мудрості, стає чийось досвідом.

І якщо допустити, що людина живе доти, доки живе пам’ять про неї [6: 133], то і ця людиноподібна істота, будинок, під уламками якого загинуло стільки людей, через те і з’являється в пам’яті, що він живий.

Таких обрисів напівживого будинку набуває й ідея щастя головного героя Якіма („Історія Якимового будинку”). Про його існування свідчить розпалена фантазія Якіма, його приреченість засвідчує факт смерті головного героя і незаперечність помилки.

І смерть, і життя стоять поряд, коли мова йде про будинок-життя. І, мабуть, причиною внутрішнього страху перед будинком є напівусвідомлення своєї тимчасовості, розуміння міцного ланцюга життя і смерті: „Здалося мені, що й той міліціонер, котрий так просто й безцеремонно топче квіти, і ці квіти – також смерть, і прив’язаний на ланцюгу хлопець-пес – також смерть, навіть цей наївно самовпевнений інвалід – також смерть, як і дим з його цигарки, як оті колечка; зрештою, весь наш будинок і всі ми – із бацилами смерті в собі, як ці дерева, що й досі неймовірно й холодно палають, ніби безголоso прохають собі в неба щадунку”[6: 146].

Факт смерті неминучий в обох творах. Смерть – це експеримент самого будинку, на який приречені його жителі, може, через те, що порушили межу у його сприйнятті, наважились „оживити” його, адже він (будинок) – річ, а речі, на думку Ж.- П. Сартра, „не повинні займати людей, бо вони мертві. Річчю можна послуговатися і ставити її на місце. Серед речей живуть, вони корисні, і більше нічого”[5: 13].

Таким же експериментом в „Історії Якимового будинку” стає створена Якимом власна теорія щастя, що теж оприявнюється у формі будівлі, яка у майбутньому стане фортецею щастя. Більшість героїв В. Винниченка давно здобула славу експериментатора, причому експерименти, які проводить головний герой, завжди спрямовані на втілення ідеї, але не завжди мають очікуваний результат. Зрештою, говорити про очікуваність результату неправомірно, бо герой до кінця переконаний у правильності своїх дій і будь-який результат прийме за неодмінний, неминучий. Зазвичай

експерименти, на які наважується персонаж, викликані невідповідністю бажання і реальної дійсності, власних уявлень і реалізації їх у житті.

Яким – людина, яка не переймалася поетичними настроями, для якої романтичне помешкання друга-художника Василя – горище – було об'єктом насмішок, а слово „поет” – чи не найстрашнішою лайкою, і він рішуче не любив „*поезії спогадів*”[2:7,8].

Саме цей герой задумується над тим, чи може мати щастя людина, більше того, чи буде вона щасливою у шлюбі.

„– *Ти бачив коли-небудь хоч одну щасливу родину?*” – запитує Василя Яким, і сам відповідає, що не знає жодної [2:16].

Сім'я – головна частина будинку, вважає Яким, і у стосунках з Ліною він збирається впроваджувати абсолютну довіру і свободу вчинків. У цій теорії оприявнюється “гостра колізія між проповідником і художником: моральні проекти першого вступали в конфлікт з інтуїцією другого”[4:123]. Оцінюючи Ліну, Яким знаходить у ній таку рису: „*А яка ніжність, яка одважність! Вона згодна на всякі страждання...*”[2:35], щоб підтримати його.

Страждання неминуче у цьому експерименті, і Ліна погоджується на нього, стаючи його жертвою. Хоча предметом маніпуляції стає не тільки Ліна, а й сам Яким. Ще не була втілена його ідея, але вона оживає. Про це влучно сказав Ж.- П. Сартр: „...*ідея видавалася мені реальнішою за річ, бо першою давалася мені до рук і давалася як власне річ*” [5:352-353]. Будинок оживлюється і в цій ситуації.

Для Якіма важливий не так факт можливої зради Ліни, як те, що вона, бажаючи зради, не може здійснити задуму. Таку несвободу Яким вважає тріщиною в будинку щастя, відсутністю радості, необхідної для нього.

Теорія-будинок виявляється ще й вразливою (у нашому випадку – смертною, приреченою), бо людина, що не приймає її, становить їй мимовільну загрозу. Щоб протистояти цьому, Яким застосовує культ сили, який іде поряд з ідеєю „чесності з собою”. „*Тріумф сили знімає питання про засоби його досягнення*” [4:140].

З одного боку, смерть експерименту Якимового будинку – необхідність і логічне продовження нелогічного задуму. Яким усе одно не прийнятий із своїм будинком у суспільстві (невипадково родичів Ліни так обрали його спроби випробувати дружину). Уже після смерті свого друга художник Василь підтвердить це роздумами: „*Річ не в смерті, а в тому, що всі люблять жувати папір чи кінський гній (або, як каже Яким, „будувати будинок”)* і, коли до цього щось змушує, то люди такого експериментатора так чи інакше одихають од себе”[2:81].

У такому випадку смерть стає „...проекцією волі персонажа на майбутнє – майбутнє, в якому вже не має цієї людини, але продовжує діяти її жертва / подвиг / заповіт” [3: 1]. Яким мав на меті поглинути страждання випробуванням Ліни, але сам став жертвою експерименту, у правоті якого був переконаний, а отже, він загинув за ідею.

Разом із тим Василь називає смерть Якіма безглуздою і жорстокою, бо до неї призводить ніщо інше, як „жування паперу чи кінського гною”, як образно він називає дії Якіма, ще більш безглуздою стає сама теорія, коли Ліна виходить заміж через кілька місяців після смерті чоловіка і оповідач констатує кінець історії Якимового будинку[2:81].

Думка про абсурдність смерті під дахом свого житла не полишає і героїв повісті „Привид мертвого дому”. Так, Карась переконаний, що усіх „жере” абсурд, адже це підтверджує навіть вибір смертників – від найкращих до зліших людей, аж поки не загинули всі.

В абсурдність життя не можуть бути включені ні Олег Велет, ні Стася, ні євангеліст Сухар, ні Іван Касперович. Разом з тим життя позбавляється й тих, хто причетний до зміщення рівноваги: божевільної Зіни й Віктора, Червоної Шапочки зі своїми подругами, Марини.

Доля Якіма („Історія Якимового будинку”) – творіння того ж абсурду, але на цей абсурд він прирікає себе сам.

Код смертності накладає відбиток на характер усіх персонажів повісті „Привид мертвого дому”, тим гострішим стає їхнє розуміння тимчасовості життя, прагнення вийти з-під впливу будинку, що є „матеріальною оболонкою Вічності”, і „сам по собі не може бути мертвим, бо здатний змінювати форми і так існувати без кінця”[1: 34].

Нових обрисів в обох творах набуває будинок у пам’яті оповідача, який відсторонений не тільки від участі в ланцюгові життя і смерті, але й від самої дійсності. Чи не тому він вважає себе мертвим від початку (такий стан споріднює його з будинком і оберігає від смерті). Це лише спостерігач з „ходячими очима, що все доглядають, але ні до чого в світі не здатний, що не жив серед них, а був біля них лише присутній” [6:160].

„Пастуша свиріль” у руках оповідача – це спроба оживити минуле, а отже, продовжити власне життя: *“Минуле своє ми покидаємо у прірві часу й гадаємо, що воно навіки безповоротне, тому й мертве, але це жахлива наша помилка, бо мертві ми стаємо лише тоді, коли те минуле вмирає, а поки воно є, то є й ми, поки ми живі, то й воно живе, а живе вимагає життя, а не смерті”* [6: 187]. Його відстороненість – тільки спосіб порятунку від сили абсурду, втіленням якої став будинок. В обох творах оповідач-митець стає самотником, але те, що один з них („Привид мертвого

дому”) не має сім’ї, свідчить про оживлення в його пам’яті колишнього кохання. Спогади Якимового товарища („Історія Якимового будинку”) теж відновлюють зв’язок із минулим, пам’ять про вже мертвий будинок, і, як це не дивно, роблять його живим.

Отже, характеристику мертвості будинку можна сприймати тільки як фатальну долю його жителів. Мертвість стає відносною, бо прихід – це пам’ять, описати, оприятити – значить, зробити вічним, а отже, живим. Це і робить оповідач у своїй повісті-сповіді.

Цікаво, що у повісті ”Привид мертвого дому” з’являється ще одна постать, яка претендує на опис життя, а отже, вічності, – Георгій Ковальчук. Але попри те, що він стверджує себе генієм, насправді не є істинним Спостерігачем, тому його твори не досягають читача (вічності) – усі вони зникають (вмирають) під уламками зруйнованого будинку.

Щастя персонажів в аналізованих творах не в усьому залежить від них самих, над ними сила фатуму, що у своєму апогеї позбавляє життя. Але в усьому будинку є місце, яке вселяє почуття загадковості і щастя, виводить за межі буденного, – горище.

Саме на горищі, що є символом романтики й таємниці, вперше знаходять своє щастя оповідач і Галинка („Привид мертвого дому”): *„І ми пішли назустріч один одному вже в цілковитій темряві. Злива гриміла об бляху, довкола нас джюркотіло... ми не могли розійтися у цьому просторі, бо нас вела одне до одного магнетична сила, сила, перед якою стають марні усі страхи, сумніви та стіни, котрі виростають при денному світлі між людьми”*[6:179].

Горище романтика-художника пробуджує бажання бути щасливим і в уяві Якіма:

„ – Слухай... А знаєш, яка єсть одна хороша сторона твого... вибач, горища?

– Ні, не знаю.

– З його чудовий краєвид.... А сам краєвид... А краєвид... дає ідею.... щастя... Ти знаєш це?”[2: 9]

Пізніше сам художник поміпить, що з горища можна було вбачити повноцінну гармонію, бо *„... не само щастя, не захват красою вставав у душі, а іменно віра в щастя, туга за ним і непереможне, жагуче прагнення до нього”*[2: 9-10].

Оживлення будинку у творах В. Винниченка та В. Шевчука накладає на нього право повноцінно існувати й виконувати функції творця і руйнівника водночас, причому і креативна, й руйнівна здатність є закономірним явищем. У повісті Шевчука така здатність вмотивована

екзистенційною доленосністю речі, в оповіданні Винниченка – традиційним для його персонажів бажанням до здійснення експерименту ідеї.

Список використаних джерел:

1. Білоус П. Привід для привида // Гибле місце. – Житомир, Бібліотека журналу „Авжеж!”, 2002. – С. 32-35.
2. Винниченко В. Історія Якового будинку. Твори. Т. 5. – К.: Кооперативне видавництво „Рух”, 1927. – С. 5-81.
3. Горбань А. Вмирущі персонажі малої прози В. Винниченка: Ното NEGANS // Наук. записки. – Вип. 47.–Серія: Філологічні науки(літературознавство). – Кіровоград: РВЦ ІЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2002. – С. 85-91.
4. Панченко В. Будинок з химерами . Творчість В. Винниченка 1900- 1920 рр. у європейському контексті. – Кіровоград, 1998. – 272с.
5. Сартр Ж.-П. Нудота. Мур .Слова. – К.: Основи, 1993. –
6. Шевчук В. Привид мертвого дому // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2001. – № 2. – С. 132-192.